

A báb mint alkalmazott művészet komoly történeti és módszertani hagyományokkal rendelkezik a bábpedagógia, a pedagógiai bábjáték vagy a bábterápia területein. Az utóbbi években egyre több színházi nevelési program vagy TiE-előadás is készül bábszínházi előadásokhoz kapcsolódva vagy a bábszínház eszközeit használva. Biztos vagyok benne, hogy többfajta érvényes módszere létezik a báb használatának a színházi nevelésben – fenti írásom célja az volt, hogy egy olyan, alapvetően bábesztétikai alapú megközelítés vázlatát mutassam be, amelynek szemlélete inspiráló lehet a nem-bábos drámapedagógia munkájában is.

Ajánlott irodalom

Bell, John: *Playing with Stuff: The Material World in Performance*, in: *American Puppet Modernism. Essays on the Material World in Performance*. Palgrave MacMillan, 2008., 1-16.

Jurkowski, Henryk: A báb mint esztétikai és társadalmi fenomén, in: *Bábesztétikai szöveggyűjtemény*. Népművelési Propaganda Iroda, 1978.

Pepino, Cristian: Maeterlinck-től Argheziig. Rövid betekintés az animációs előadás elméletének történetébe. ford.: Novák Ildikó in: *Art Limes. Báb-tár XXII*. 2016/3., 71-89.

Ajánlott előadások

Személyes tárgyainkhoz való viszony:

Sarah Vansee: *Oblivion (Feledés)*, 2015

Vansee egy éven keresztül összegyűjtötte azokat a tárgyakat, amelyeket szemétként kidobott volna. Performansza során újra és újra előveszi és elrendezi ezt a gyűjteményt, újragondolva a hulladéknak ítélt tárgyakhoz fűződő kapcsolatát, újraértékelve szerepüket.

<http://www.sarahvansee.com/oblivion> <https://www.youtube.com/watch?v=OFcd5ptNFaU>

Anyagszerűség:

Yves Joly: *La Tragédie de papier (Papírtagédia)*, 1956

Joly néhány perces jelenete a műfaj egyik legtöbbször hivatkozott klasszikusa. Szinte nincs is története: a papírból készült síkbáb-szerelmespár szörnyű pusztulását jeleníti meg.

<https://www.artsdelamarionnette.eu/audiovisuel/la-tragedie-de-papier-par-la-compagnie-yves-joly-montage-dextraits-du-spectacle-dans-le-cadre-du-documentaire-le-tour-du-monde-des-marionnettes/>

A néző szerepe:

Stephen Mottram: *The Parachute (Az ejtőernyő)*, 2016

Mottram feketeszínházi előadásában azzal kísérletezik, hogy meddig lehet redukálni a bábfigurát, mi az a minimális jel és mozgás, amikor a néző még megképzeli a maga számára a figurát.

<http://www.stephenmottram.com/parachute.html>

Drámás levél az árnyszínházzal

Körömi Gábor

Kedves fiatal kollégám!

Nem vagyok bábos, drámapedagógusként mégis nagyon szívesen használom ezt a műfajt. Szeretnék mesélni neked egy számomra nagyon fontos színházi formáról, amit évek óta viszek magammal gyerekek és fiatalok közé, egyetemi hallgatókhoz és pedagógus továbbképzésekre. Úgy látom, hogy amit tanítok, azt a résztvevők értik és szeretik, még ha teli is lehet bábos módszertani tévedéssel. Legyen ez egy kis lendületes levél az árnyjáték érdekében, fogadd szeretettel!

Az úgy kezdődött, hogy a Színház- és Filmművészeti Főiskolán az egyik záródolgozatomat Büky Béla munkásságából írtam. A festőművész árnyjáték felé fordulásáról, aki a művészi bábjátéktól eljutott a pedagógiai bábjátékig.

A dolgozatban természetesen az árnyszínház története is szóba került, így találkoztam az OSZMI videótárában a török karagözzel és ennek görög változatával. Az egyszemélyes, illetve családi bábvállalkozás anynyira megtetszett, hogy feleségemmel mi is kipróbáltuk ezt a formát: Ali, a gyáva vitéz címmel egy kurd népmesét tettünk át árnyszínpadra. A hátsó mozgató bábokkal még egy török fesztiválon is részt vettünk a budai várban. Aztán megszülettek a gyerekek és a bábok dobozba kerültek.

Közben kiállítást szerveztem Büky Béla hagyatékából, lánya, Büky Zsuzsanna és az OSZMI segítségével a Marczibányi Téri Művelődési Központ Pillanat Galériájában. Zsuzsa néni saját bábos szakkörének bábait és paravánját is behozta a kiállításra, ezek is szerepeltek Az árnyjátékos című dokumentumfilmben, melyet Kopócsy Anna készített.

A Marczis foglalkozásokon, táborokban is előkerült az árnyjáték, többek között a játszóházi foglalkozásokon teremtszínházak feldolgozásánál ismerkedtünk az árnyak világával, ötödik osztályban.

Később, a csepeli Nagy Imre Általános Művelődési Központban játszottam árnyszínházat gyerekekkel nyári táborban, szabadidős foglalkozásokon, tehetségnapokon, közben két pedagógus kollégámmal megalapítottuk az Égigérő Színházat, melyben árnyszínházi előadásokat készítünk Büky Béla figuráiból és hagyományából kiindulva. Készült játék a Tücsök és a hangya meséből, feldolgoztuk A kiskakas gyémánt félkrajcárja és Tündér Ilona történetét, foglalkoztunk állatmesékkel és készítettünk bábos betlehemes előadást is.

Mi kell az árnyszínházhoz?

Kell először is egy írásvetítő. Minden iskolában kihaló félben lévő eszköz, hamar beszerezhetünk egyet állandóra is, már nem féltik annyira a pedagógusok ezt a remek találmányt, sok iskola raktárában porosodik működőképes írásvetítő.

Miért írásvetítő? Mert egyszerű, gyerekekkel biztonságos, asztalra tehető, van egy saját kis képernyője, melyre készíthetünk bábokat, ugyanakkor homogén a fénye, így a vászon és az írásvetítő közötti tér bejátszható. És tulajdonképpen más nem is kell. Igen, még vászon sem feltétlenül szükséges a játékhoz, hiszen a jávai árnyjátékban, a vajang kulitban is nézhették az előadást a bábos oldaláról a nézők, igaz, csak a férfiak.

És eljutottunk a fő kérdéshez, hogy miért árnyszínház, vagyis hogy mire jó az árnyjáték? Két hete írom az érveket mellette, ezt szeretném most megosztani veled a technikától a bábkészítésen át a feldolgozható témáig.

Abban a pillanatban, amikor bekapcsolunk az iskolában egy projektort, írásvetítőt, vagy diavetítőt, máris emelkednek a kezek a magasba, hogy játsszanak az árnyakkal (olyan ez egy kicsit, mint a nyomhagyás): én is szeretnék megjelenni, részt venni, képben lenni. Még a bátortalanabb is kedvet kaphat, hiszen nem neki kell szerepelnie, csak az árnyékának. Tudjuk, hogy számos esetben csak a kisfiú dadog, aki a foglalkozáson részt vesz – amikor a kígyókirályfi a kezébe kerül és a hangját kölcsönözi neki, nos, a kígyókirályfinak már esze ágában sincs dadogni.

Az árnyjáték felszabadít, színházat tanít, képekben, jelképekben, szimbólumokban való gondolkodást tanít. Nem akarja a valóságot utánozni, csak utal arra, hogy hol játszódik a jelenet. A vászon sík képével tanítható a kétdimenziós keretek közötti tervezés, amiben ráadásul minél távolabb vagyunk a vászontól, annál nagyobb lesz az árnyékunk.

Az írásvetítőnek nagy képernyője van – ezzel a legszélesebb tévé sem vetélkedhet.

A bátortalanabb gyerekek is elé állhatnak, kipróbálhatják magukat, hiszen hamar megértik, hogy nem az számít, amit az írásvetítőre teszünk, vagy elé állítunk, hanem az az árnyék, ami a falra/ernyőre vetül.

Az írásvetítőnek nem kell teljes sötét, így biztonsággal használható kisebbeknél is.

Egyszerű színezőfóliával színezni lehet – egy kis sárga és már természetesebb lesz a fénye a nappali jelentekeknek, kékkel lehet jelezni az éjszakát, egy kis pirossal akár lobogtatva a tüzet, vagy Edward király örületét. A prizma elé tartott ásványvizes üveggel pedig nagyszerű tenger alatti világot lehet teremteni.

Üvegfestékkel komplett színes díszletet állíthatunk elő, melybe az ernyő előtti térbe már csak a bábokat kell megterveznünk és elkészítenünk.

A fóliára készített díszleteket gyorsan lehet váltani, még le sem kell kapcsolni, elég a kezünkkel letakarni az írásvetítőt a prizmánál. Írásvetítő fólia még beszerezhető, van olyan változat is, ami nem tekercsben van, hanem A4-es papírháttérrel kapható, így még lézernyomtatóba és fénymásolóba is be lehet tenni.

Érdekes játszani a díszletekkel, megnézni, minek milyen árnyéka van, ezzel sokszor épp a színházi gondolkodás alapjait tudjuk letenni.

Megtanulhatjuk, hogy nem kell mindent feltétlenül illusztrálni, néha elég egy jelzés is, hogy éppen hol vagyunk. Így lehet a kiskakas gyémánt félkrajcárja egy zseblámpa fénye, a kút pedig, amibe beledobják szegény jószágot, egy kerek tortapapír.

A börtön vagy valamilyen zárt, rácsos helyiség jelzésére a legalkalmasabb a hétköznapi műanyag papírkosár. Próbáljátok csak ki, tegyétek rá az írásvetítő ernyőjére és forgassátok meg. A varázslat itt indul el, s akkor valamelyik lány kendőjéről kiderülhet, hogy áttetsző, és máris van egy remek díszletelemünk, amivel érdekes háttérünk vagy keretünk lehet.

Ha már biztos a díszlet, érdemes rögzíteni – laminálni, fénymásolni írásvetítő fóliára, így tartósabb lesz. Mi még a fekete kartonból kivágott bábokat is laminálni szoktuk.

Nem kell az egész vetített részt használni, lehet keretezni, és így igazi nagyképernyős felületet alakíthatunk ki – akár a gyerekekkel közösen.

El kell jutnunk addig, hogy nem számít, milyen az eredeti figura, a lényeg az, hogy az jusson az árnyképről eszünkbe. Régi játékunk, hogy a művelődési központ udvarán rajzoljuk le egymás árnyékát, majd ehhez álljunk hozzá és legyen valami más, amit beleképzelünk a lerajzolt körvonalba.

Ennek tantermi változata, hogy egy halogén lámpát teszünk az asztal tetejére (vagy éppen oldalra és a papírt rögzítjük a szemközti falra), és egy összegyűrt újságpapírt elkezdünk forgatni a papír előtt. Amikor valamit belelátunk az árnyékba, azt elkezdjük körbe rajzolni, kiegészíteni, és lám, máris kész az árnyfiguránk. Ezt már csak át kell másolni fekete kartonra, szemet, kiegészítőket vágni rá, hogy egyértelműbb legyen a figura – és kész az első árnybábunk, saját tervezésű!

Kis technikai kiegészítés: mivel nem a báb számít, hanem az árnykép, így nyugodtan belevághatunk a fejébe, ha a szemét akarjuk kivágni, nem kell ügyetlenkednünk az iskolai ollókkal, hiszen utána a vágás celluluszal simán visszarágasztható, ráadásul az áttetsző ragasztószalag fóliaként is működhet, így a tigrisünk szeme máris színes lehet egy alkoholos filc segítségével.

Készíthetünk úgy is díszletet, hogy a körülöttünk lévő tárgyakat, papírokat használjuk fel. Miután színházi jelenet a cél, ezért egy autószerelő műhely simán jelezhető egy újságpapírból kitépett autóformával (bevallom ez a kedvencem, én ezt tudom a legrövidebb idő alatt kitépni), és máris kész az autó, amibe már csak be kell ülni, vagy mellette beszélgethet a szerelő és a kocsitulajdonosa. Igen, papírszínház, de a tépés sok esetben arról is meggyőzi a kételkedőket, hogy képesek a papírral bánni.

Az árnyjáték megtanít óvatosan bánni egymással és a bábokkal. A papírfigurák törekenyek, nem lehet velük kardozni, verekedni, a harcnak valami más, artikuláltabb formát kell találnunk.

Hasznos ezeken a foglalkozásokon a zenére improvizálás. Mivel sok esetben nem fér az egész csapat oda, kisebb csoportokban dolgozhatunk, az egyes kiscsoportok ugyanarra a zenére készíthetnek jelenetet, koreográfiát.

Az árnyszínházi gondolkodás egyszer csak elkezd működni a csoporton belül. Külön próbálnak, de az eredményeket közösen nézzük meg és közösen értékeljük – kiemelve a legjobb ötleteket. Nem a kudarcra foglalkozunk, hogy mit nem sikerült megoldanunk, hanem az a fontos, hogy mire milyen megoldást sikerült találnunk.

Kisiskolásoknál a mesék, az egyszerűbb jelenetek lehetnek a témák, akár kiscsoportos zenés improvizációk formájában. Nagyobbak gondolkodhatnak összefüggő, többszereplős jelenetekben, tréfákban, karakterekben. Az árnyjáték mitológiai feldolgozására is kiválóan alkalmas. Csillagok közt repülő istent a háttér mozgatásával tudunk produkálni, a tenger alatti világról pedig már volt szó. A felső tagozatnál, pláne a gimnazistáknál nyugodtan lehet alkalmazni ezt a formát olyan történeteknél, melyeket nem lehet és nem is szabad reálisan megvalósítani.

Végül essék szó az árnyjátékos drámatanár nagy szerelméről: a balladáról. Ha valami igazán árnyszínházi megvalósítást érdemel mint műfaj, az a ballada. Főképp Arany János balladáit, de a népballadák is nagyon jól használhatók.

Eddig tartott a lendület, remélem, hasznodra vált a fentiek olvasása.

Gyerünk, próbáld ki, már holnap! Ha gondold, szívesen veszem a visszajelzéseket, ötleteket, kérdéseket az árnyszínház fentebb leírt formáival kapcsolatban.

Üdvözlettel: KG

A bábjáték helye a közoktatásban

– emléktöredékek –

Arany Erzsébet

Helyszín: Óvoda. Jönnek lassacskán a gyermekek a csoportszobába – meglepetés: kenyérdagasztó teknő a teremben. Nézegetik, a fiúk felemelik, leborítják. Valaki szól: „Mi ez? ... bölcső ... nem, mert ebben tartjuk a paszulyt...” Egy fiú felkiált: „Na, ki az a bátor, aki alá mer bújni és ott maradni egy kicsit. Ki bírja tovább?” Próbálkoznak, a lányok félénkebbek, kikukucskálnak a dagasztóteknő alól.

Az óvónő kérdezi: „Milyen volt? ... sötét... félelmetes... én kibírnám estig is... olyan volt, mint a mamám veremében...” és így tovább. Játsoztak még különböző anyagokkal: kötéllel, textilekkel. Asszociáltak, beszéltek... beszéltek... beszéltek.

A mese, amit később meghallgattak: A Fehérlófia. A mese után: „... olyan volt, mikor lement a föld alá, mint a teknő alatt... biztos félt... nem félt, mert bátor volt, mint én...”

Délután a textilekkel, kötéllel játszottak egy-egy kis jelenetet a meséből, melyet képzeletükkel átformáltak.